

и государство связаны друг с другом. Этот тип представляют много стран-членов ЕС, в частности Бельгия, Польша, Италия, Испания, Венгрия, Австрия, Португалия и др. Из-за того, что в этих странах свою однонаправленную деятельность церковь и государство каким-то образом согласовывают и выражают ее совместным сотрудничеством, этот тип систем гражданского церковного права иногда называют договорной системой государственно-церковных отношений.

Как и всякая другая, предложенная Г. Робберсом классификация также является спорной, группированием с большими натяжками, но, как рабочий инструмент, она работает. Точнее было бы сказать, что в Евросоюзе существует столько типов организации религиозной жизни, сколько существует государств, поскольку при внимательном изучении функционирования религии и религиозных структур создается впечатление, что ни одна из стран ЕС не стремится к какой-то унификации организации своей религиозной жизни хотя бы на основании внедрения в себя принципов религиозной жизни, изложенных в совместно принятых ими документах.

Религиозная жизнь признается в странах ЕС составной частью их общественной жизни. Каждое государство пытается создать условия для удовлетворения религиозных потребностей верующих и общества, предоставления религиозным общинам большей свободы деятельности. Реальным является в них движение к отказу от системы государственных церквей. Примером этого может служить Англия и Швеция. Имеет место также общая тенденция к признанию права религиозных общин на самоопределение. В целом общепризнанным становится свобода религии как индивидуального права, права каждого на свободу своего вероисповедания. Тенденцией является использование именно законодательных средств для обеспечения права различных религиозных общин на деятельность в именно в правовых рамках. Право принимать окончательное решения по религиозным вопросам остается в странах Европейского Союза за государственными учреждениями.

Юлія НЕДЗЕЛЬСЬКА

СВОБОДА РЕЛІГІЇ В ПРАВОСЛАВНІЙ ПЕРІОДИЦІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Періодичні видання вже протягом декількох століть є засобом формування суспільної думки. Тому актуальним є вивчення конфесійної преси, яка спрямована на формування та підживлення релігійних почуттів. Метою релігійних видань є пояснення вчення певної конфесії. Періодичні видання православними церквами використовуються як один із засобів навчання адептів основам віровчення, інформування читачів про церковно-релігійні події та формування погляду на суспільно-політичні, культурологічні, моральні теми у світлі релігійного вчення Православної Церкви. Отже, преса віддзеркалює настрої та почуття, що існують у середині конфесії. Відтак, вивчаючи православну пресу в розрізі розгляду свободи вибору загалом та свободи совісті

й свободи релігії зокрема, ми можемо виокремити специфічне тлумачення трьох найбільшими Православними Церквами України цих питань.

Згідно з православним віровченням, свобода – є найвищою цінністю людини, адже вона є важливим виявом „образу та подоби Божої” в людині, яка створена істотою вільною, тобто має здатність до волі. Подібно до Бога, людина може за своєю волею змінювати оточуюче її середовище, їй дана влада панувати на Землі. Людина володарює над всім видимим світом, і в цьому, як зазначається у православному Катехизисі, людина є абсолютно вільною і незалежною від Бога: вона може довільно обирати добро чи зло. Тому волю у богослов'ї визначають, насамперед, як здатність до внутрішнього самовизначення.⁹ Також воля полягає у владі над собою, керуванні своїми діями й свідомому регулюванні своєї поведінки. Таким чином, атрибутивними ознаками свободи, як духовного феномену, є вибір і відповідальність.

Свобода робить людину відповідальною за свої вчинки тією мірою, в якій вони здійснюються добровільно чи навмисне. Відтак свобода можлива лише в рамках відповідальності. В даному випадку мова йде про „справжню духовну свободу”. Ця свобода, згідно з православними віровченням, є важким тягарем для кожної людини, бо її здійснення часто пов'язане з подоланням сумнівів, із стійким перенесенням страждань, з гідним несенням хреста, який поклав на неї Бог.

Свобода вибору, як важлива складова свободи в цілому, означає, що особистість має можливість самостійно, без зовнішнього тиску, примусу чи погрози, дискримінації чи репресій визначати своє ставлення до релігії взагалі та до конкретної релігії зокрема. Людина має право мати атеїстичні переконання, ставитись до релігії індиферентно, нейтрально або ж бути послідовником тієї чи іншої конфесії. Вона має також право самостійно змінювати власні релігійні чи нерелігійні переконання. Свобода діяти у відповідності зі своїми переконаннями гарантує кожній конкретній особистості можливість втілювати в практиці норми і заповіді того вчення, якого вона дотримується.¹⁰

Категорія „свобода релігії” традиційно пов'язується зі ставленням людини до релігії, вона охоплює всю сукупність переконань, поглядів на світ, на смисл життя, місце в ньому людини, її життєво-смислових орієнтирів і цінностей. Як слушно зазначає М.Бабій, свобода релігії має як внутрішній, так і зовнішній аспект вияву, а саме: свободу вибору певного релігійного світогляду і публічне сповідання релігії. Для віруючої людини важливе значення має „зовнішнє сповідання віри”, яке християнство вважає і вважало суттєвою ознакою християнської совісті і розглядає його як необхідну умову перебування у цій релігії (Рим. 10:10-11). Отже, зовнішня (публічна) маніфестація особистістю своїх релігійних переконань і узгодження з їхньою суттю своїх вчинків, дій, життєдіяльності є одним із найважливіших аспектів свободи релігії - релігійної самореалізації.¹¹

Свобода совісті постає як умова вільної діяльності віруючих, однак вона не є атрибутом функціонування релігійних асоціацій, церкви. Свобода совісті

9 Катехизис / Глав. ред. Филарет, митрополит. – К., 1991. – С. 96.

10 Религиоведение. Энциклопедический словарь. – М., 2006. – С. 958.

11 Бабій М.Ю. Свобода совісті: філософсько-антропологічне і релігієзнавче осмислення. – К., 1994.

проявляє себе через віруючих, які на основі вибраних ними релігійних цінностей прагнуть самореалізуватися. Ця самореалізація, самоутвердження, зовнішній вияв своїх релігійних переконань відбуваються в релігійній общині, хоч цей процес може проходити і поза об'єднанням віруючих.¹²

Для України, релігійно плюральної держави, а відтак і для конфесій, що існують в ній, проблема свободи совісті та свободи релігії як в попередні роки, так і нині є досить актуальною. Аналізуючи висвітлення цієї проблеми в православній конфесійній періодиці варто відзначити, що сучасна преса православних Церков України представлена різноманітною продукцією. Зокрема, серед православних видань найпотужніше в медіа просторі представлена Українська Православна Церква Московського Патріархату, що досягається, в основному, за рахунок великої маси регіональних видань, оскільки офіційні видання „Православний вісник” та „Православна газета” виходять досить незначними накладками. Найбільше за кількістю та спектром видань започатковано не в столиці, а в Дніпропетровській та Донецькій єпархіях: „Слово”, „Православная семья”, „Спасите наши души”, „Начало”, „SOS”, „Живой родник”, „Отрок” та ін. Таким чином, УПЦ МП має найбільшу кількість єпархіальних видань.

Характерною рисою преси УПЦ МП є особлива критична тональність стосовно інших конфесій, яка переходить у полеміку релігійного і політичного характеру. Приміром, в газеті „Мир (Православная газета для всей семьи)” та „Русь Державная” навіть католиків називають „сектою”, хоча, згідно з Постановами Помісних Соборів РПЦ 1994 та 2000 років, Римо-Католицька Церква визнається нижчою за ієрархією, проте „Церквою-сестрою”. Особливо негативно навантаженими лексемами відзначаються публікації московсько-православної преси, які стосуються УПЦ КП. У періодиці УПЦ МП не пропагується ідея порозуміння між православними громадами всієї України заради їхнього об'єднання.

В багатьох регіональних газетах, зокрема „Мир”, „Народная газета”, „Русь Державная” та „Новороссийский курьер”, наявні публікації, які відзначаються політичним змістом. Зокрема, зроблено акцент на антиукраїнських гаслах, що стосуються політичного життя в Україні, її культури, історії та мови.

Таким чином, у періодичних виданнях УПЦ МП простежуються погляди про єдиноістинність та нетолерантне ставлення до всіх конфесій, що діють на „канонічній території” Зрозуміло, що це формує специфічні, антиукраїнські настрої серед прихожан цієї Церкви, які читають її періодику.

Перелік видання Української Православної Церкви Київського Патріархату досить незначний. Передусім варто назвати „Православний вісник” – офіційне видання УПЦ КП. В цьому журналі друкується переважно офіційна інформація Київського Патріархату, зокрема хроніка богослужінь предстоятеля Церкви, його проповіді з нагоди головних християнських свят тощо. Богословський напрям журналу включає в себе пояснення догм віровчення конфесії.

Газета „Голос православ'я”, яка заснована у 1998 році, відзначається хронікальністю відображення релігійної діяльності УПЦ КП. В ній також переважає інформування про служіння патріарха Філарета, подаються відомості

12 Там само. – С. 67.

про важливі події з життя конфесії, наявні проповіді предстоятеля. Багато місця приділено публікаціям про історію Українського Православ'я та історію створення УПЦ КП, обґрунтовується законність діяльності УПЦ КП як релігійної організації на протипагу закидам з боку представників Церкви Московського Патріархату.

Серед періодичних видань УПЦ КП наявні також єпархіальні та місцеві видання, які видруковуються зазвичай невеликим накладом. Наприклад, парафія церкви Святої Олександри в місті Херсон видає газету „Ковчег”, існує також сайт цієї парафії. В цій газеті друкуються статті богословського характеру, що стосуються питань щоденного життя вірян, є також дитяча сторінка. Але, на жаль, це видання, як і подібні локальні, не доступне для дослідників, оскільки поширюється лише серед парафіян.

У виданнях УПЦ КП, на протипагу УПЦ МП, спостерігається нейтральне ставлення до римо- та греко-католиків. Проте до орієнталістських та християнських неорелігій в них, як і у видруках Московського Патріархату, спостерігається також достатньо негативне ставлення, хоча воно все ж відзначається більшою поміркованістю та толерантністю. Зазвичай ці теми в пресі УПЦ КП взагалі не піднімаються.

Видання Української Автокефальної Православної Церкви представлені ще меншою кількістю видань. Зокрема, це газета „Наша Віра”, яка уникає найменшою подібності до офіціозу, церковні документи та інформація зазвичай займають в ній не більше третини газетної площі. Можна констатувати, що ця газета має чіткий релігійно-культурологічний напрям, адже переважна більшість вміщує в ній статей – це фрагменти богословських та філософських творів українських та зарубіжних авторів, наприклад, митрополита Іларіона (Огієнко), П. Юркевича та ін. Певно тому, що редактором газети є письменник Є. Сверстюк, в ній присутні також публікації на культурологічні та на літературознавчі теми, зокрема є статті, що стосуються архітектури храмів, музики, мистецтва, подається також аналіз творчого здобутку діячів української літератури Т. Шевченка, П. Куліша, В. Стуса та ін. Серед регіональних видань УАПЦ можна назвати газети „Успенська вежа” та „Православна Галичина”. Особливістю преси УАПЦ є те, що в неї немає видань чернечих спільнот, на відміну, скажімо, від УПЦ МП та УПЦ КП. Аналіз публікацій, що стосуються висвітлення міжконфесійних відносин в газетах „Наша віра” та „Успенська вежа” показали полярність думок щодо відносин з греко-католиками та представниками інших православних Церков.

Загалом аналізуючи відображення проблеми свободи релігії у православній періодиці, варто відзначити, що матеріали на цю тему складають незначний відсоток від загальної кількості ви друків. За спостереженням автора даної статті, їх не більше 5-10 %. Зазвичай, це статті, що стосуються міжконфесійних відносин або опису інших релігійних течій найчастіше у негативній конотації. Можна констатувати, що свобода вибору певної релігії або неприналежності до релігії взагалі на шпальтах православної преси не піднімається і не розглядається. Це, на нашу думку, пояснюється тим, що православна конфесія дотримується ексклюзивістських поглядів на своє місце та роль у пошуку істини.

Таку змістовну зорієнтованість православних видань можна пояснити спрямованістю церковної преси на конкретну аудиторію – вірних даної конфесії,

а тому їх, в переважній більшості, не потрібно переконувати в істинності саме цієї Церкви. Також особливістю православної преси, на відміну від світської, яка прагне збільшити свої „рейтинги” за рахунок описання сенсацій та конфліктів, є більш поміркований характер, адже, як відомо, міжконфесійні відносини зазвичай виступають як гострі та конфліктогенні, тому цієї тематики у релігійних ЗМІ часто намагаються уникати.

Як зазначалося вище, відображенню тематики з міжконфесійних відносин надається досить мало місця на шпальтах православної преси. Із загальної кількості статей, присвячених міжконфесійним відносинам, як зазначає дослідниця Ольга Оксюк за результатами проведеного нею в 2008 році контент-аналізу православної періодики, найбільший відсоток їх присвячений відносинам із іншими православними конфесіями (57,0%), взагалі християнськими течіями (38,6%), з іншими релігіями світу (4,5%). Хоча загалом ця тематика мало представлена в православній періодиці та складає лише 3% від загальної кількості публікацій.¹³

Щодо стосується відносин всередині православ'я, то варто відзначити, що основну масу мирян і духовенства питання міжконфесійних стосунків хвилюють мало. Про світові релігії вони мають поверхові уявлення, які формуються лише на основі статей єпархіальної преси, для якої цей предмет потенційно досить конфліктний і розглядається зазвичай в рамках антисектантської парадигми.

Витоки внутріправославного конфлікту, на думку експертів, у різному ставленні православних Церков (УПЦ МП, УПЦ КП та УАПЦ) до питання національної орієнтації православ'я в Україні та участі Церкви в процесі національного відродження.¹⁴

Варто виокремити позицію УПЦ МП, оскільки, як зазначає професор Анатолій Колодний, нині ця Церква є найбільш конфліктогенною релігійною спільнотою в нашій країні.¹⁵ Офіційна позиція в питаннях міжконфесійних відносин УПЦ МП збігається з поглядами Російської Православної Церкви, невід'ємною складовою якої вона є. Російська Православна Церква веде діалог з іншими Церквами вже більше двох століть, сучасні богослови також наголошують на відкритості та готовності до спілкування з іншими Церквами. Водночас, незважаючи на заяви про відкритість та готовність до порозуміння, у видруках УПЦ МП критикуються такі принципи як свобода світогляду і віросповідання та толерантність, які є необхідними елементами для мирного співіснування з іншими конфесіями. Саме тому преса УПЦ МП відзначається жорстким підходом до інших православних Церков України, зокрема, зустрічається лексика на кшталт „розкольники”, „секта”, „не благодатні” тощо. Отже, в пресі УПЦ МП чітко виявляється позиція ексклюзивізму, оскільки, наголошують богослови, православна віра є непорушною істиною. Православна Церква через свою пресу проголошує себе „істиною в останній інстанції”, на що не претендують більшість сучасних конфесій та релігій, а визнають і проголошують плюральність шляхів до Бога.

13 Оксюк О.О. Тематично-жанрова специфіка сучасних православних конфесійних часописів в Україні. – К., 2008.

14 Головащенко С.І. Історія християнства. – К., 1999. – С. 304.

15 Колодний А.М. Релігійне сьогодення України: роздуми, оцінки і прогнози. – К., 2009. – С. 168.

Комплекс причин виникнення суперечок у внутрішньоправославних відносинах дуже багатогранний та складний. Конфліктність в православному світі – це явище, яке має логічне пояснення в історичних, етнокультурних та богословських чинниках. Загалом, аналізуючи стан внутрішньоправославних відносин сучасної України, варто наголосити, що в останні роки зменшились конфлікти із-за розподілу майна, як це було в кінці 90-х років ХХ століття, а для розв'язання тих конфліктів, що виникають нині, вже не так часто вдаються до побоїв священників та мирян із силовим захопленням при цьому культових приміщень. Хоча, як показує аналіз православної періодики, питанням відносин православних спільнот приділяється досить мало уваги.

Отже, нині вже можна говорити про певну стабілізацію міжцерковних стосунків у православ'ї України. Як слушно відзначає професор А. М. Колодний, впродовж останніх років позиції Церков України у міжправославному конфлікті не зазнали помітних змін. УПЦ МП продовжує заперечувати можливість діалогу з „розкольниками”, вимагає повернення УПЦ КП та УАПЦ в лоно „канонічної церкви” через покаєння. Київський Патріархат закликає Церкву Московського Патріархату порвати з останнім і стати на шлях створення Єдиної Помісної Православної Церкви, що рішуче відкидає УПЦ МП. Спроби переговорів щодо об'єднавчого процесів між УПЦ МП, УПЦ КП та УАПЦ, які мали місце протягом 2007-2010 років, ні до чого не привели.¹⁶

Не менш конфліктогенною, поруч з внутрішньо православною, є також сфера відносин православних з католиками. Газети і журнали УПЦ МП, як зазначалося вище, критично ставляться до майже всіх наявних в Україні конфесій і Церков, особливо до греко-католиків, які нібито завдали чимало лиха православним у Західній Україні. Проблема відносин з Римо-Католицькою та Українською Греко-Католицькою Церквами зараз для УПЦ МП є чи не найважливішими в низці стосунків з іншими конфесіями.

УПЦ МП не сприймає на українських теренах ні греко-, ні римо-католицькі Церкви. Якщо першу вона вважає історичною відступницею і розглядає рішення т.зв. Львівського Собору 1946 року про розпуск УГКЦ цілком легітимним, то другу, оголошуючи її польським витвором на українських землях, Московський Патріарх звинувачує у прозелітизмі, прагненні духовної експансії на її канонічній території.¹⁷ Отже, чинниками конфлікту між православними і католиками в Україні є: історична традиція взаємної непримиренності; пам'ять про численні насильства та образи в минулому під релігійним прапором та, як правило, на користь однієї з конфесій; звичка спиратися на протекцію влади, використовувати політичну демагогію в міжконфесійній боротьбі; некоректне ставлення або протекціонізм місцевої та центральної влади, втручання політиків та політичних груп.

Пояснити негативне ставлення православ'я до католицизму можна тим, що Російська ПЦ сприймає Римо-Католицьку Церкву як єдиного реального конкурента в релігійній сфері на пострадянському просторі. Для духовенства РПЦ важливим є те, що католики є старою, історичною Церквою, що має апостольську наступність і спільних з православ'ям отців Церкви. Обрядова

16 Там само. – С. 170.

17 Там само. – С. 177.

сторона католицького служіння набагато ближча до православ'я, ніж протестантизм, не кажучи вже про нехристиянські конфесії.

Серед православного духовенства московської юрисдикції можна видіти два напрямки у ставленні до католиків. Перший характеризує винятковий негативізм, яке інколи доходить до нічим не вмотивованої агресії; другий - помірковане, ліберальне ставлення до католицьких спільнот, прихильники цього напрямку визнають можливість екуменічної співпраці.

Що стосується ставлення УПЦ КП до РКЦ України та УГКЦ, то позиція цієї Церкви є більш поміркованою і гучні конфліктні ситуації у відносинах Київського Патріархату з іншими релігійними суб'єктами зустрічаються надто рідко.

Відтак, проаналізувавши висвітлення питань свободи релігії на шпальтах православних періодичних видань, можна зробити висновок, що ними ця свобода взагалі не визнається. Це пояснюється специфічним аудиторним спрямуванням періодики на вірних даної конфесії. Тема міжконфесійних відносин займає мало місця на газетній площі православних газет і журналів. Ставлення до інших конфесій виявляється православною пресою різне: від категоричного неприйняття до більш поміркованої позиції. Специфіка змістовного наповнення сучасної православної преси полягає у тому, що вона повною мірою віддзеркалює той духовний плюралізм, який фактично існує в нашому суспільстві.

Наталія НЕДЗЕЛЬСЬКА

УЧАСТЬ ВІРУЮЧОЇ ЖІНКИ В СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ В КОНТЕКСТІ РЕЛІГІЙНОЇ СВОБОДИ

В житті людства ХХ століття стало переломним з багатьох питань, а особливо щодо становища жінки в суспільстві, релігії, сім'ї. Проблема участі жінки в суспільному та релігійному житті активно аналізується іудейськими, християнськими та мусульманськими богословами. Серед них варто назвати, зокрема, таких, як Ал-Мауді, Н. Балашов, Х. Донін, Д. Осборн, С. Пілкінгтон, Й. Хеффнер та ін. Метою даної статті є порівняння вихідних принципів та сучасних інтерпретацій місця та ролі жінки в суспільстві у віроповчальних системах релігій авраамістичної традиції.

Кожна з даних релігій, незважаючи на спільне їх авраамістичне коріння, має свій відмінний погляд на ці проблеми. В той час, коли Тора почала коментуватись, іудеї вважали, що основна роль жінки полягає в тому, щоб господарювати в домі, виховувати дітей, а не брати участь в суспільному чи релігійному житті. Від жінки чекали, що вона не зробить нічого такого, що б могло завадити їй виконувати материнські обов'язки. Ортодоксальні іудеї і досі вважають, що роль, яку жінки відіграють в суспільстві, релігійному житті, не говорить про те, що жінка займає нижче становище від чоловіка. Вона просто займає те місце, яке чоловік не займає. Таким самим є питання й про те, чи